

Multikulturalizm Azərbaycan cəmiyyətinin həyat tərzidir

Ədalət Abbasov

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası kafedrası. Azərbaycan.

E-mail: abbasov-edalat@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-9704-1874>

Həmzə Əliyev

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan dili və onun tədrisi texnologiyası kafedrası. Azərbaycan.

E-mail: hemze.eliyev1965@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0003-2344-8388>

XÜLASƏ

Məlum olduğu kimi “multikulturalizm” məfhumu “multi” və “kultura” (latın dilindən tərcümədə çox əhəmiyyətlik deməkdir) sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Multikulturalizmin sosial hadisə kimi təqdim edilməsi onun cəmiyyətin məhsulu olaraq ictimai inkişafın müəyyən mərhələsində, eləcə də cəmiyyətdə cərəyan edən bu və ya digər hadisələrin təsiri altında meydana gəlməsini göstərir. Onun cəmiyyətdə inkişafının sonrakı mərhələsi xalqların həyat tərzinə çevrilməsi ilə bağlıdır. Multikulturalizm Azərbaycanda əsrlərdən bəri formalaşan, eyni zamanda ictimai-bədii, psixoloji-mənəvi müstəvidən kənara çıxmayan dəyərlər toplusu kimi, xüsusilə sovet ideologiyasının hökmran olduğu dövrdə kifayət qədər systemsiz və spontan mahiyyətə malik idi. Ölkəmizdə multikulturalizmin dövlət siyasətinin tərkib hissəsi kimi sistemə salınması və konstitusiyamızın ayrı-ayrı maddələrində ondan bəhs edilməsi xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Həmin siyasət bu gün Prezidentimiz cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir.

AÇAR SÖZLƏR

ictimai inkişaf,
tolerantlıq,
çoxmədəniyyətlik,
etnokulturoloji
göstərici,
multikultural
dəyərlər

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

göndərilib: 03.10.2022

qəbul edilib: 07.12.2022

MƏQALƏNİ ÇAPA MƏSLƏHƏT BİLƏN

Pedaqogika üzrə fəlsəfə
doktoru, dosent Bilal
Həsənlı

Multiculturalism is a way of life in Azerbaijani society

Adalat Abbasov

Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor. Azerbaijan State Pedagogical University, department of Azerbaijani language and its teaching technology. Azerbaijan.

E-mail: abbasov-edalat@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-9704-1874>

Hamza Aliyev

Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor. Azerbaijan State Pedagogical University, department of Azerbaijani language and its teaching technology. Azerbaijan.

E-mail: hemze.aliyev1965@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0003-2344-8388>

ABSTRACT

As it is known, the concept of "multiculturalism" is a combination of two words: "multi" and "culture" (translated from Latin means very important). The presentation of multiculturalism as a social phenomenon shows that it emerged as a product of society at a certain stage of social development, as well as under the influence of certain events taking place in society. The next stage in the development of multiculturalism in society is its transformation into a way of life for nations. As a set of values that have been formed in Azerbaijan for centuries and do not go beyond the socio-artistic, psychological and moral level, it was quite unsystematic and spontaneous, especially during the reign of Soviet ideology. The systematization of multiculturalism as an integral part of the state policy in Azerbaijan and the mention of it in separate articles of our constitution are connected with the name of the national leader of our people Heydar Aliyev. Today, this policy is successfully pursued by President Ilham Aliyev.

KEYWORDS

social development,
tolerance,
multiculturalism,
ethnocultural
indicator, multicultural
values

ARTICLE HISTORY

Received: 03.10.2022

Accepted: 07.12.2022

Giriş / Introduction

Multikulturalizm – bir çox cəmiyyətlərin xüsusiyyəti kimi plüralizmin mövcudluğunun etiraf olunması və inkişafı deməkdir. Bu məfhum geniş və dar mənalarda işlədilir. Geniş mənada işlədilən multikulturalizm məfhumu onun etimologiyasını əks etdirir. Məlum olduğu kimi, “multikulturalizm” məfhumu “multi” və “kultura” (latın dilindən tərcümədə çoxmədəniyyətlilik deməkdir) sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Buna görə də sözün geniş mənasında bu termin onun etimologiyasından irəli gələrək çoxmədəniyyətlilik məfhumunun sinonimi kimi işlədilir. Çoxmədəniyyətlilik dedikdə isə, ilk növbədə, etnik, irqi və mədəni müxtəlifliklər, eləcə də bu müxtəlifliklərin əsasını təşkil edən etnik, dini və mədəni dəyərlər nəzərdə tutulur. Müasir dövrdə, xüsusilə də qloballaşma şəraitində etnik, irqi, dini və ya mədəni müxtəlifliklərin mövcud olmadığı ölkə demək olar ki, yoxdur. Dünyanın hər bir ölkəsində qeyd olunan müxtəlifliklərin ən azı birinə və ya bir neçəsinə, hətta hamısına rast gəlinir. Bu müxtəlifliklər hər bir xalqın həyatında əhəmiyyətli dərəcədə rol oynayır.

“Multikulturalizmin sosial hadisə kimi tədqiq edilməsi onun mühüm cəhətlərindən birinin qeyd olunması deməkdir. Bu isə onun mahiyyəti və əhəmiyyətinin müəyyən edilməsinə kömək edir” [3, s.17]. Belə ki, multikulturalizmin sosial hadisə kimi təqdim olunması onun cəmiyyətin məhsulu olaraq ictimai inkişafını müəyyən mərhələsində, eləcə də cəmiyyətdə cərəyan edən bu və ya digər hadisələrin təsiri altında meydana gəlməsini göstərir. Məsələn, multikulturalizmin müəyyən bir ərazidə sosial hadisə kimi formalaşmasına müxtəlif xalqların uzun illərdən bəri birgə yaşamaları, miqrasiya prosesləri, xalqlar arasında iqtisadi-ticari əlaqələrin inkişafı və bu kimi digər mühüm amillər təsir göstərir. Bundan başqa multikulturalizmin bir sosial hadisə kimi təqdim edilməsi onun formalaşmasına və inkişaf mərhələlərində digər sosial hadisələrə (siyasətə, iqtisadiyyata, mədəniyyətə, mənəviyyata, ictimai şüurun müxtəlif formalarına və s.) təsiri, onlarla qarşılıqlı münasibətdə olması müəyyən edilir.

Multikulturalizm Azərbaycan cəmiyyətinin həyat təzi kimi: formalaşma və inkişaf tarixi

Bir sosial hadisə kimi meydana gələn multikulturalizmin inkişafının sonrakı mərhələsi onun dövlət ideologiyasına, dövlət siyasətinə çevrilməsi ilə bağlıdır. Bu mərhələnin reallaşmasında əsas rol dövlətə məxsusdur. Multikulturalizmin cəmiyyətdə inkişafının sonrakı mərhələsi onun xalqların həyat təzinə çevrilməsi ilə əlaqəlidir. Bu proses onun inkişafının ən yüksək mərhələsidir. Doğrudur, elə xalqlar

var ki, multikulturalizmin dövlət ideologiyası və siyasətinə çevrilməsindən asılı olmayaraq bu prosesdən çox əvvəl, tarixən yüksək multikultural və tolerantlıq ənənələrinə malik olmuşlar. Belə xalqlar ərazilərində yaşayan digər xalqları heç vaxt ayrışdırılmıyaraq, təqibə məruz qoymamış, onlara qarşı heç vaxt dözümsüzlük nümayiş etdirməmiş, sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşamışdılar. Multikulturalizm Azərbaycanda əsrlərdən bəri formalaşan, eyni zamanda ictimai-bədii, psixoloji-mənəvi müstəvidən kənara çıxmayan dəyərlər toplusu kimi, xüsusilə sovet ideologiyasının hökmranlıq etdiyi illərdə kifayət qədər systemsiz və spontan mahiyyətə malik idi. Tolerantlıq və mənəvi potensial, dini loyallıq və milli özünəməxsusluq, psixoloji səbat və bəşəri dəyərlərə açıqlıq Azərbaycan xalqını multikultural bir rejimə daxil etməyə hazırlayırdı. Bu və buna bənzər xüsusiyyətlər Azərbaycan ədəbi-bədii düşüncə müstəvisində hər zaman kifayət qədər nəzərəçarpan və təsiredici olmuşdur.

Çoxmədəniyyətliliyin qorunub saxlanması əsas vasitə olan multikulturalizm Azərbaycanda hələ qədim dövrlərdən mövcud olmuşdur. Bu baxımdan deyə bilərik ki, multikulturalizmin qədim və zəngin tarixi vardır. “Multikulturalizm” və “Azərbaycan xalqı” – bu məfhumlar bir-birindən ayrılmazdır. Hələ ilk tayfaların yarandığı vaxtdan onlar arasında multikultural yaxınlığın izləri olmuşdur. Azərbaycan cəmiyyəti multikultural mədəniyyətə sahibdir. Çünki bu cəmiyyət milli mənsubiyyət baxımından müxtəlif tayfa və xalqlardan təşkil olunmuşdur. Odur ki, bu cəmiyyətin etnokulturoloji göstəriciləri bütün dövrlərdə qismən də olsa təzahür etmişdir. Lakin bu multikultural elementlər ayrı-ayrı zamanların siyasi konyukturası səbəbindən öz inkişafını dayandırmaq məcburiyyətində qalmış, yalnız ədəbi-bədii düşüncələrdə yaşamaqla mövcudluğunu qoruyub saxlaya bilmişdir. Belə ki, tarixən etnik, dini, irqi və mədəni müxtəlifliklər siyasi rejimin təzyiqinə məruz qalmış və inkişafını dayandırmışdır. Buna misal olaraq, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanını nümunə göstərə bilərik. Xalqımızın maddi və mənəvi abidəsi sayılan bu ana kitabımızın təşəkkülündən sonrakı dövrləri bir qədər qaranlıq görünür” [4, s.39]. Xalqımızın dini, dili, tarixi, coğrafiyası və milli-mənəvi dəyərlərini özündə əks etdirən bu dastanın nəşri, oxunuşu, bir sözlə, təbliği zamanla böyük basqılara məruz qalmışdır. Fikrimizi bir qədər də dəqiqləşdirsək, SSRİ iqtidarı zamanı söylədiyimiz fikrin bariz nümunəsini açıq şəkildə görə bilərik. “Türkçülük siyasətinin qarşısını almaq, türk xalqlarının inteqrasiyasına mane olmaq məqsədilə təkcə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanını deyil, türk xalqlarının ortaq mənəvi sərvəti sayılan eposların oxunmasına böyük yasaq qoyulmuşdur” [1, s.222]. Məqsəd bizi öz soy-kökümüzdən, genimizdən, dinimiz və dilimizdən uzaqlaşdırmaq, türk xalqlarını SSRİ xalqları

içərisində əritmək idi. Bu məqsədlə XX əsrin 60-cı illərinə qədər bu cür mənəvi terror siyasəti müxtəlif müstəvilərdə davam etdirilmişdir. Eləcə də, ana kitabımızın nəşrinə, yayılmasına və s. qoyulan yasaq da məhz 60-cı illərdən sonra üzərindən götürülməyə başladı. Bu cür siyasətlə Azərbaycan cəmiyyətindəki multikultural dəyərlərə kölgə salmaq və onları öz çirkin oyunlarına alət etmək istəkləri kütləvi şəkildə baş tutmamışdır. Şifahi xalq ədəbiyyatımızın janrlarından süzülüb gələn humanizm və bərabərlik ideyaları vətənimizdə qədim dövrlərdən məskunlaşan etnik və milli azlıqları titul etnosla bərabər yaşamağa sövq etmişdir. Pərakəndə olsa belə müəyyən dövrlərdə öz inkişafını müxtəlif səviyyələrdə təzahür etdirən multikultural dəyərlər artıq müstəqillik dövrümüzdən etibarən sistemləşdirildi. Hələ XX əsrin 30-cu illərinə qısa ekskurs etsək görərik ki, tarixə “qırmızı terror” adı ilə həkk edilmiş həmin o qanlı-qadalı illərdə xalqımızın düşünən beyinləri məhv edildi, vuran qolları kəsildi. Bu əvvəldə qeyd etdiyimiz siyasi rejimin multikultural dəyərlərə vurduğu ən böyük zərbə hesab edilə bilər. Həmin siyasi diktə ilə xalqların dilini əlindən almaqla onları öz məqsədlərinə uyğun olan vahid dilə tabe etdilər.

Azərbaycanda multikulturalizmin dövlət siyasəti kimi təşəkkülü XVI əsrdə Şah İsmayıl Xətəinin qurduğu Səfəvi dövlətinin yaranması ilə hesab edilir. Multikulturalizm yalnız dini, etnik, mədəni dəyərlərin qorunması və inkişafı naminə deyil, həm də milli ideologiyaların formalaşması və inkişafına hesablanmış siyasi bir modeldir. Həmin tarixi dövrdə azərbaycançılıq və türkçülük ideologiyaları təşəkkül tapsa da, uzun müddət yaşaya bilməmişdir. Multikultural dəyərlər də zəif inkişaf dövrünü məhz həmin dövrdə yaşayıb. Qeyd etdiyimiz kimi milli təfəkkür və ədəbi-bədii düşüncələrdə solğunlaşmış bu ideologiya Yaxın Şərqi ilk parlamentli demokratik respublikası olan Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin İstiqlal bəyannaməsindən sonra yenidən canlanmağa başladı. Bu ideologiya, yəni multikultural-azərbaycançılıq və multikultural-türkçülük ideologiyaları XX əsrin əvvəllərində bir sıra söz sənətkarlarının, mütəfəkkirlərin yaradıcılığında əsas ideyaya çevrildi.

Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin dövlət siyasətinin əsas tərkib hissəsi olan multikulturalizm müasir dövrdə olduğu kimi, keçmişdə də cəmiyyətə öz töhfəsini müxtəlif səviyyələrdə verə bilmişdir. Lakin cümhuriyyətin ömrü qısa olduğu üçün onun bir sıra siyasi xətləri kimi multikultural dəyərlər də zəifləməyə başladı. Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin süquta uğraması, bolşevizmin yeni idarəçilik meyarları tətbiq etməsi nəticəsində etnik, dini və mədəni dəyərlərin qorunub saxlanması mümkün olmadı.

Azərbaycanda multikulturalizmin dövlət siyasətinin tərkib hissəsi kimi sistemə salınması və konstitusiyamızda ayrı-ayrı maddələr əsasında təsbit edilməsi bu dəyərlərin daşıyıcıları olan milli və etnik azlıqlarda özünə inam formalaşdırır. Təbii ki, bu uğurun əldə edilməsi xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Ulu öndər hələ hakimiyyətə ilk gəlişindən vətənimizdə multikultural dəyərlərin formalaşmasına doğru ciddi addımlar atmışdır. Bunlara misal olaraq, müxtəlif milli və etnik mənsubiyyətə malik söz sənətkarlarının ildönümlərinin və yaradıcılıq gecələrinin təmtəraqlı keçirilməsini nümunə göstərə bilərik. O, sovet dönəmində ölkəmizdə yaşayan ayrı-ayrı xalqların dil bərabərliyini təmin etmək məqsədilə SSRİ Konstitusiyasına belə bir qanun qəbul etdirməyə müvəffəq olmuşdur: “Azərbaycan Sovet Sosialist Respublikasının dövlət dili Azərbaycan dilidir”. Şübhəsiz ki, hakimiyyətə ikinci dəfə gəlişindən sonra da Ulu öndər təməlini qoyduğu multikultural dəyərləri geniş müstəvidə inkişaf etdirdi:

1. “Milli konstitusiyamızın 21-ci maddəsində Azərbaycan Respublikasının Dövlət dilinin Azərbaycan dili olması” [2, s.23];
2. Qədim dövrlərdən bu ölkənin sakinləri olan azsaylı xalqların din, dil, vicdan və şəxsiyyət azadlıqlarının konstitusiyamızın ayrı-ayrı maddələrində təsbit edilməsi və s.

Bu dövlət əhəmiyyətli multikulturalizm siyasi xətti Ulu öndərin ən layiqli davamçısı olan cənab Prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən mükəmməl səviyyədə davam etdirilir. Hazırda Azərbaycan cəmiyyətində etnik, dini və mədəni dəyərlər yüksək səviyyədə qorunur. Azərbaycan böyük bir tolerant ölkədir. Burada yaşayan milli və etnik azlıqlar titul etnosa elə inteqrasiya olmuşdur ki, onları heç bir sahədə bir-birindən ayırmaq mümkün deyildir. Bu isə nəticədə dünyaya, xüsusilə də türk dünyasına inteqrasiyanın əsasını təşkil edir.

Nəticə / Conclusion

Yuxarıda qeyd etdiklərimizi ümumiləşdirərək gəldiyimiz qənaəti aşağıdakı şəkildə göstərə bilərik:

- Azərbaycan cəmiyyətində multikulturalizm qədim və zəngin tarixə malikdir.
- Multikulturalizm əsasən ədəbi-bədii düşüncəmizdə yaşayaraq bu günümüzədək gəlib çıxmışdır.
- Ayrı-ayrı dövrlərdə mövcud olmuş siyasi rejimlər multikulturalizmi öz siyasi-ideoloji təzyiqi nəticəsində zəiflətməmişdir.
- Multikulturalizmin dövlət siyasətinin tərkib hissəsi kimi sistemləşdirilməsi və konstitusiyamızda müxtəlif maddələr əsasında təsbit edilməsi müstəqillik dövründə mümkün olmuşdur.
- Multikulturalizmin dövlət siyasəti kimi formalaşmasının banisi Ulu öndər Heydər Əliyev olmuş, bu siyasətin ən layiqli davamçısı isə cənab Prezident İlham Əliyevdir.
- Hazırda Azərbaycan cəmiyyətində multikulturalizm tolerantlıq siyasətinə əsaslanır, etnik, irqi, dini, milli azlıqların hüquq bərabərliyi və şəxsiyyət azadlıqları ən yüksək səviyyədə təmin edilir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Babayev Y. (2014). Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (XIII-XIV əsrlər). Bakı, Elm və təhsil. 760 s.
2. Həsənzadə N., Pənahova G., Abbasov Ə. (2016). Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti (dərslük). Bakı, Ecoprint. 255 s.
3. Mehdiyev R. (2019). Multikulturalizmə giriş (Ali məktəblər üçün dərslük). Bakı, Şərq-Qərb. 431 s.
4. Səfərli Ə., Yusifli X. (2008). Qədim və orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı. Bakı, Ozan. 695 s.